

Valehtelua, valehtelua!

Ihmiset valehtelevat – mutta yllättävän usein vai yllättävän harvoin? Harkittu valehtelu esimerkiksi taloudellinen hyöty mielessä on ymmärrettävää, mutta mikä saa sortumaan typerään valheeseen, josta jää heti nolosti kiinni?

ME KAIKKI VALEHELEMME JOSKUS. Tilasin kymmenen vuotta sitten pihvin birminghamilaisessa pubissa. Tekele oli järkyttävän sitkeä ja jos olisin ollut Suomessa, olisin pyytänyt uuden tai vaatinut rahojani tai vähintään osaa niistä takaisin. Vieraassa maassa ja kulttuurissa kinaaminen tai edes pelko siitä, että joutuisin väkäämään ei houkuttanut, joten vastasin asiaa (pariinkin otteeseen) kyselleelle tarjoilijalle, että pihvi on hyvä. Eli suomeksi sanottuna valehtelin päin naamaa. Syy oli sosiaalinen – niin kuin valehdellessa tavallisesti onkin. Harva haluaa kuulla kritiikkiä kotinsa sisustuksesta tai uudesta paidastaan, joten mielipiteet – jos Suomessa selaista edes kysytään – lausutaan usein keuhujen muodossa.

Tällainen hyvänpäivänvalehtelu on sikäli turvallista, että valheesta ei jää kiinni muuten kuin haukkumalla sisustusta tai pihviä toisaalla. Monessa muussa valheessa, etenkin taloudellisissa mielessä tehdyissä usein rikoksen tunnusmerkit täyttävissä tapauksissa, kiinnijäämisen riski on olemassa, mutta se otetaan harkitusti.

Ensin mainittu valehtelu on sosiaalisesti hyväksyttävää, jälkimmäinen taas enemmistön mielestä tuomittavaa. Tunnistan kuitenkin kolmannen valehtelun lajin: räikeä valhe, josta jää nopeasti ja itsestäänselvästi kiinni ja josta on kertojalleen lähinnä haittaa.

Viime aikojen kuuluisin esimerkki tällaisesta valheesta – ja valehtelusta ylipäätään – lienee Helsingin kaupunginvaltuutettu ja taksinkuljettaja Abdirahim ”Husu” Hussein, joka kertoi Twitterissä pysäyttäneensä auton moottoritiellä asiakkaan rasistisen käytöksen takia ja pyytäneensä matkustajan poistumaan kyydistä. Twiitti sai niin paljon huomiota, että taksiryitys ryhtyi selvittämään tapaus-ta. Todellisuudessa matkustajaa ei oltu jätetty pois kyydistä. SDP:n valtuustoryhmä piti valehtelua niin vakavana asiana, että Hussein erotettiin ryhmästä määrääjäksi.

Äkkiä ajatellen tapauksessa ei ole järkeä: kiinnijääminen on itsestäänselvää. Tapauksen toinen osapuoli voi kertoa tarinansa. Myös ison taksifirman auton lokitiedoista ja maksetuista käy ilmi, mitä on todellisuudessa tapahtunut.

Valheen motiivi saattoi olla itsekäs (somenäkyvyyttä ja lisää äänestäjiä) tai sinänsä hyvä (rasismin vastustaminen) tai sekä että. Valehtelu ”hyvät mielessä” kääntyy nopeasti itseään vastaan, kun valheesta jää kiinni. Muistan ala-asteella, kun koulussa oli täitartuntoja ja opettaja – todennäköisenä tarkoituksenaan estää koulukiusaamista – väitti, että tai viihtyy vain puhtaassa päässä. Talvi- ja jatkosotaan osallistunut isäni totesi kokemusasiantuntijana väitteen olevan ”täyttä paskaa”.

PUUTTEELLISET TAUSTATIEDOT VAI MOPO KÄSISTÄ?

VALHEESTA VOI JÄÄDÄ KIINNI myös siksi, että kotiläksyt on tehty puutteellisesti. Ammattihujari tuntee tutkijoiden niksit, mutta onneaan kokeileva tavis jää usein kiinni juuri siksi, että vastapuolella on ammattilainen.

Tämä pätee etenkin taloudellisiin huijauksiin, joissa ”hyvä idea” on voinut tulla ja on tullut mieleen muillekin, joten sitä osataan valvoa. Esimerkiksi itsellekin mieleen tullut (mutta tekemättä jäänyt) temppu vähentää sekä matkakulut verotuksessa että laskuttaa ne työnantajalta, on verotarkastuksessa tarkastettavia perusjuttuja. Röyhkeämpiäkin temppuja yritetään, esimerkiksi hihasta vedettyjen kilometrikorvausten nostamista.

Temppujen yrittäjä voi luonnollisesti tietää, että mahdollisessa verotarkastuksessa nämä selvitetään ensimmäiseksi, mutta luottaa siihen, että tarkastus ei osu kohdalle. Tämä on sinänsä rationaalinen oletus, koska kummastakaan tekosesta – tuplavähennys tai tekaistut ajokilometrit – ei lähde automaattisesti pilli soimaan Verohallinnon valvontarutiineissa. Välillä taas nälkä kasvaa syödessä, ja se johtaa kiinnijäämiseen. Esimerkiksi kirjailija Kirsti Manninen tuomittiin törkeästä veropetoksesta hänen laskutettuaan toistuvasti 5622 kilometrin matkalaskuja hihasta ravistetuista lapinmatkoistaan omasta osakeyhtiöstään.¹ Moiset määrät herättävät kyllä verottajan hälytyskellot. Kilometrikorvausten määriä, yritysten voittoprosentteja ja muitakin lukemia verrataan toimialan keskiarvoihin tilastollisin menetelmin.

Eräs hälytyskello yllättää monen wannabe-talousrikollisen housut kintuissa: Benfordin lakiin perustuva lukujen tilastollinen analyysi. Jos veroilmoituksensa ravistelee lukuja puhtaasti hihastaan tai tietokoneen satunnaislukugeneraattorilla, numeroiden jakauma on erilainen kuin oikeassa talousprosessissa syntyvien. Suurissa taloudellisten prosessien perusteella syntyvissä numeromassoissa luvut alkavat useimmiten ykkösellä, toiseksi useimmiten kakkosella ja niin edelleen. Tämä tuntuu arkijärjen vastaiselta, mutta sille on looginen selitys, jota teollisuusmatematiikan professori Samuli Siltanen avaa käytännönläheisesti blogikirjoituksessaan.²

Huonoihin taustatietoihin tutkimusmenetelmistä tyssä myös monen vakuutuspetoksen yrittäjän taival. Hilpeään sävyyn kirjoitetussa teoksessaan ”Kävikö käry?” (Bazar, 2017) vakuutusetsivä Christian Rönbacka kertoo kokemuksistaan uransa varrella. Kirja sisältää lyhyitä tarinoita alkaen

"Husu" Hussein narahti valehtelusta – Taksi Helsinki harkitsee jatkotoimia: "Kyllä tästä sen verran negatiivista julkisuutta on tullut"

Kirjailija Kirsti Manniselle puoli vuotta ehdollista törkeästä veropetoksesta ja kirjanpitorikoksesta

Husu Hussein · 3. marrask. 2019
Eilen taksikydyissäni ollut haukkui pystyyn ja kehotti minua palamaan kotiin Somaliaan puolustamaan isänmaani. Pysäytin auton moottori tiellä ja pyysin tämän poistumaan kyydistä. Hän oli ihmeissään, ettei minulle kelvannut hänen rahoja. Sanoin, etten ota rasisteilta rahaa! 🙌👍

Ylen selvitys paljastaa: Laura Huhtasaaren gradussa rajusti luultua enemmän plagioitua tekstiä – professori: "Plagiointia ei voi mitenkään kiistää"

Jari Vilénin gradusta jatkoselvitys

myötäpäällisistä talousahdingon edessä tehdyistä yritelmistä aina petosyrityksiin, joissa on oikein nähty vaivaa.

Esimerkiksi moni nykyaikainen auto tallentaa kolarihetken tietoja samanhenkisesti kuin lentokoneen musta laatikko, ja tiedot saa luettua autosta sopivalla työkalulla (kuten Bosch CDR). Jos autolla on "ajettu kolari" neljänkympin vauhdissa ja mustan laatikon mukaan moottori ei ole ollut törmäyshetkellä käynnissä, petossyyte napsahtaa. (s. 55)

Joskus kohtaloksi koituu vakuutusetsivän perusteellisuus. Eräässä tapauksessa "hirvikolarin ajaneen" sankarin auton keulasta löytyneet "hirvenkarvat" paljastuivat porontaljasta leikatuiksi. (s. 93)

Kotiläksyt siis kannattaisi tehdä ennen pikkunäppärää vilppiyrittystä. Erityisen typerää riskinotto on, jos sattuu olemaan julkisuuden henkilö tai sopivassa valta-asemassa oleva. Siinä missä tavallisen ihmisen petostuomio päättyy nimettömäksi pikku-uutiseksi, julkkis riepotellaan mediasa armotta. Näin voi tapahtua myös, jos julkisuuden henkilöksi nousee (?) vuosia tapahtuneen jälkeen. Aina voi löytyä naapuri tai opiskelutoveri, joka ilmiantaa tapauksen medialle. Ja mitä enemmän mediajulkisuutta saa, sitä suuremmaksi todennäköisyys tongitukseksi joutumisesta nousee.

HUONOA TUURIA

VÄLILLÄ KIINNIJÄÄMISEEN RIITTÄÄ (vilpintekijän) huono tuuri. Esimerkiksi aikana, jolloin opinnäytetöistä palautettiin kaksi kansitettua kappaletta oppilaitokselle, plagioinnista jäi kiinni käytännössä vain, jos ohjaava professori sattui tunnistamaan tekstin muualta kopsatuksi. Näin voi käydä vaikkapa, jos plagioi tunnetusta tai profan lukulistalle syystä tai toisesta osuneesta teoksesta.

Perussuomalaisten kansanedustaja Laura Huhtasaaren kiinnijääminen oli erikoinen yhdistelmä sekä huonoa tuuria että "nälkä kasvaa syödessä" -efektiä. Liberaalipuolueen Tuomas Tiainen ryhtyi ylipäättään synnyttämään Huhtasaaren

gradua vain, koska Huhtasaari oli narahtanut copy-paste-harrastuksestaan blogitekstejä plagioidessaan ja mieleen hiipi epäily, josko moraalilla joutanut myös gradua tehdesä. Ja olihan se. Tiainen löysi muutaman plagioidun kohdan.

Erite osui kunnolla tuulettimeen vasta, kun plagiointi paljastui näitä muutamaa kohtaa huomattavasti laajemmaksi. Tämä johtui onnekaasta sattumasta: Ylen toimitaja oli löytänyt vuonna 2013 julkaistun gradun, jossa oli sama kappale kuin Huhtasaaren gradussa. Toisin kuin Huhtasaaren gradussa, tässä vuoden 2013 gradussa oli kappaleen osalta viittaus Tiina Simpasen graduun vuodelta 2001. Toimittaja kaivoi Simpasen gradun kirjastosta ja havaitsi lopullisen plagioinnin laajuuden.

Huhtasaaren lisäksi gradunsa plagioinnista narahti aikanaan myös kokoomuspoliitikko Jari Vilén, jonka gradun tekstiosuudesta noin puolet oli plagioitu.³

EROJA SUHTAUTUMISESSA – VAI MONIMUTKAISUUDESSA?

HUSSEININ JA HUHTASAAREN TAPAUKSISSA oli merkittävä ero tapauksiin suhtautumisessa: Hussein erotettiin valtuustoryhmästä, Huhtasaarta lähinnä puolusteltiin aina puoluelehteä myöten: alun perin Suomen Uutiset väitti plagiointikohua uutisankaksi⁴ ja myöhemmin epäili "Ylen vedättäneen professoreita".⁵ Älyllisesti laiska selitys olisi leimata Huhtasaaren kannattajat "vaihtoehtoisten totuuksien" kannattajiksi ja demarit suoraselkäisiksi, mutta vertaillen on huomattava myös se, että gradun plagiointitapaus on monine käänteineen huomattavasti monimutkaisempi kuin asiakkaan mahdollinen jättäminen pois taksin kyydistä. Jälkimmäisen tapauksen tapahtumainkulun ymmärtää lapsikin (matkustaja joko jätettiin pois tai ei jätetty), gradujen vertailu rinnakkain vie aikaa ja vaivaa, vaikka molemmat gradut kyllä löytyvät pienellä vaivannäöllä internetin syövereistä.

Summa summarum: Huhtasaarella oli täysi syy olettaa, että plagioinnista ei jää kiinni, eikä hän olisi taatusti jäänyt käännös, ellei hänestä olisi tullut poliitikkoa, jonka tekemisiä seurataan tarkasti ja ellei hän olisi jatkanut copy-pasteilua.

Mielenkiintoinen tutkimusaihe olisi selvittää, kuinka yleistä opinnäytetöiden plagiointi on ollut aikana ennen automaattisia plagiaatintunnistussovelluksia. Tämä edellyttäisi riittävän suuren otoksen syöttämistä plagiaatintunnistussovellukseen, ja on käytännössä käsityötä, kun paperiset gradut pitäisi skannata ja ajaa tekstintunnistuksen läpi.

Kirjoitin taannoin blogiini oman opettajanurani varrella kohtaamistani vilppitapauksista.⁶ Yhteenvetona voidaan sanoa, että plagiointia opinnäytetöitä ei ole tullut vastaan, mutta kaikenlaista pikkuvedätystä (josta suosituin on kurssiarvosteluun vaikuttavien tehtävien kopiointi kaverilta) kylläkin.

Tämä pienen vilpin yleisyys on itse asiassa linjassa valehtelusta ja rehellisyydestä tehdyn tutkimuksen kanssa. Psykologian emeritusprofessori Markku Ojanen on perehtynyt valehtelun psykologiaan kirjassaan ”Vaihtoehtoisia faktoja? Miksi valehtelemme” (2017). Ojanen kertoo kokeesta, jossa tutkija sääti yliopiston makeisautomaatin niin, että kun automaattiin laittoi rahan, automaatti palautti sen ja antoi suklaapatukan. Vaikka automaatista olisi saanut ”loputtomasti” ilmaisia suklaapatukoita, ihmiset tyytyivät yleensä kolmeen ilmaiseen patukkaan. (s. 169) Enempää ei kehdattu ottaa. Noin puolet kutsui lisäksi kaverinsa paikalle – jotka huijasivat hekin ottaen keskimäärin kolme patukkaa.

OLOSUHTEET VAIKUTTAVAT

OJASEN KIRJA on kattavin löytämäni valehtelua ja siitä tehtyä tutkimusta koskeva suomenkielinen tietokirja. Kuten psykologisissa tutkimuksissa usein, tulokset eivät ole toistettavissa kuten fysiikassa, mutta jotain suuntaviivoja voidaan piirtää. Esimerkiksi olosuhteet vaikuttavat vilpillisyyteen huomattavasti enemmän kuin persoona.

Moni on epärehellinen ikään kuin kostaakseen, jos häntä kohdellaan huonosti. Eräässä tutkimuksessa (s. 168) kahvilan asiakkaita pyydettiin osallistumaan yksinkertaiseen lomaketutkimukseen, josta maksettiin viiden dollarin palkkio. Koehenkilöiden rehellisyyttä testattiin maksamalla ”vahingossa” heille liian suuri palkkio lomakkeen täyttämistä. Osaa koehenkilöistä häirittiin soittamalla lomakkeen antajalle lyhyt puhelu. Tällä kiusallisella keskeytyksellä häirityistä koehenkilöistä vai 12 % palautti ylimääräiset rahat, kun kontrolliryhmässä osuus oli 45 %. Jos taas soittoa pyydettiin anteeksi, tulos oli sama kuin kontrolliryhmässä.

Tutkimuksissa on myös havaittu, että ylimääräinen stressi lisää valehtelun määrää, kuten myös ryhmässä työskentely tai valaistuksen vähentäminen. Vilpintekoa taas vähentää, jos joutuu katsomaan itseään peilistä. Tähän ilmiöön perustuvat myös nopeusnäytöt taajama-alueilla: vaikka näyttö ei kirjoita sakkoo, oman ylinopeuden näkeminen laskee nopeuksia.

Persoonaan liittyvistä piirteistä valehtelun yleisyyttä lisäävät sosiaalinen taitavuus ja toisten huomion etsimisen tärkeys. Ojanen ei tätä totea, mutta tämä sopii kuin nyrkki

silmiin sosiaalisessa mediassa leviävien valheiden suosioon.

Toisessa tutkimuksessa osallistujia pyydettiin pitämään kirjaa valheistaan. Tutkimukseen osallistuneet opiskelijat valehtelivat kirjanpitonsa mukaan keskimäärin kaksi kertaa ja kaupunkilaiset kerran päivässä. Yleensä valheita ei suunniteltu etukäteen, vaan ne olivat hyvin spontaaneja ja nousivat tilanteen tarpeista. Valheita perusteltiin tarpeella puolustaa itseään tai valheen kohde ikäviltä tosiasioilta. (s. 161)

Mielenkiintoinen oli identiteetin vaikutus valehteluun: ne koehenkilöt, joille kerrottiin tutkimuksessa selvitetävän valehtelijoiden määrää, eivät valehdelleet, mutta ne, joille kerrottiin selvitetävän valehtelun määrää, valehtelivat paljon. (s. 145) Vastaavia tuloksia on saatu äänestämiskäyttäytymisessä: jos henkilöltä kysytään onko hän äänestäjä, hän äänestää todennäköisemmin kuin henkilö, jolta kysytään aikooko hän äänestää.

Tuloksista mikään ei ole varsinaisesti yllättävä tai arkipärjään vastainen.

MUUTA VALEHTELUKIRJALLISUUTTA

OJASEN KIRJA KÄSITTELEE VALEHTELUA ILMIÖNÄ.

Motiivien ja ilmiön tunteminen on hyödyllistä sekin, mutta käytännön skeptismiä ja oman ajattelun kehittämistä hyödyttäneen enemmän valheiden tunnistamistaidot. Toisaiseksi paras lukemani tätä teemaa käsittelevä teos on Daniel Levitinin ”Valheiden käsikirja” (suom. Kimmo Pietiläinen, 2017). Teos käsittelee yleisiä tahallisia ja tahattomia vedätyskeinoja niin tieteessä kuin mainonnassakin vertailuryhmän puuttumisesta ja rusinoiden poiminnasta aina todennäköisyyksillä ja tilastoilla vedättämiseen.

Kiireisemmille lukijoille voi suositella Johanna Vehkoon ”Valheenpaljastajan käsikirjaa”, jonka lukaisee läpi reilussa tunnissa. Kirjan sisällöstä suuri osa on monelle oman elämänsä skeptikolle itsestäänselvyksiä, mutta mukana on paljon hyviä oivalluksia muun muassa oman ajattelun vinoumien tunnistamisesta – ja viittauksia samoihin tutkimuksiin joita käsittelee Skeptikon numerossa 3/2019 julkistussa artikkelissa ”Paskapuhetta, disinformaatiota ja älykkäidenn hurahtelua”. Vehkoo muistuttaa, että (s. 105) sosiaalisilla suhteilla ja ryhmäpaineella on suuri vaikutus ihmisen valintoihin.

Esimerkiksi joissain Yhdysvaltojen konservatiivipiireissä on suosittu ns. birther-myytti, jonka mukaan Barack Obama ei olisi syntynyt Yhdysvalloissa. Tämän huhun levittäminen ja siihen uskomisen vahvistivat ryhmään kuulumista, mikä on monille erittäin tärkeä osa identiteettiä.⁷

Jos jo mainittu Rönbackan vakuutusetsiväteos viihdyttää, viihdearvoltaan kunnolliseksi osoittautuneen myös Ari Turusen ”Tosi on! – Valheen, vääristelyn ja vilpin historiaa” (2012). Psykologian tutkimusten sijaan Turunen keskittyy historiallisiin esimerkkeihin, ja niitähän riittää. On myös virkistävää lukea kirjaa, joka on julkaistu ennen 2010-luvun jälkipuolen suoranaista valehteluteemaisen kirjojen buumia, joita lukiessa Putinia, MV-lehteä ja etenkin Trumpia pursuaa korvista ulos.

Sekä Turusen että Ojaseen kirjoissa valaistaan runsain esimerkein ihmisten runsaita selviytymisstrategioita val-

Eikä tässä vielä kaikki!

IKÄÄN KUIN tahallisessa valehtelussa ei olisi tarpeeksi, ihmisen myös muistaa väärin. Olen jäänyt tästä kiinni itselleni aivan liian usein, ja siksi pyrin tarkistamaan kaikki tiedot kirjallisista lähteistä aina, kun se on mahdollista.

Esimerkiksi tätä artikkelia kirjoittaessani muistelin, että joku ruotsalainen poliitikko jäi aikanaan kiinni verovilpistä saatuaan kuningasajatuksen laskuttaa työmatkojen kulut sekä työnantajaltaan että vähentää ne verotuksessa. Sallittuahan on tehdä näistä jompi kumpi, muttei molempia. Käytin kymmenen minuuttia Wikipedian tonkimiseen. Se ei ollut Mona Sahlin (joka tosin kärehti muista talousvilpeistä peräti kahdella vuosikymmenellä) eikä Margot Wallström (joka päätyi esitutkintaan, muttei oikeuteen asti saatuaan jonon ohi halvan vuokra-asunnon ammattiliitolta). Pari minuuttia luovaa googlailua, yön yli nukkuminen ja taas luovaa googlailua ja löytyihän se: Gudrun Schyman.

Muistin myös, että gradun plagioinnista oli narahantanut Huhtasaaren lisäksi Ville Itälä. Muistin väärin, se oli Jari Vilén. Sattuu tätä paremmissakin piireissä: vuonna 2009 Ylen toimittaja sotki keskenään urjalalaisen uusnatsin ja Jussi Halla-ahon.⁸ Virhe toki oikaistiin, mutta Googlen käyttö ennen uutisointia olisi tässäkin kannattanut. Se pelastaa muiltakin mokilta: esimerkiksi syksyllä 2009 Ylen A-Talkissa esiintyi luontaishoitojen onnellisena käyttäjänä ihminen, jonka elanto tuli näiden humpuukituotteiden kaupittelusta. Vuonna 2015 Ylellä pääsi ääneen ”säteilyasiantuntija” aaveenmetsästäjäantenneineen levittämään omalaatuisia uskomuksia matkapuhelinten terveysvaikutuksista. Kummaltakin tapaukselta olisi vältetty, jos haastateltavan nimi olisi muistettu googlata.

heesta kiinni jäätessä: kieltäminen, selittely, muiden syytely ja vähättely. Harva myöntää suoraselkäisesti valehdelleensa. Rattijuoppo on juonut vain yhden lasillisen ruuan kanssa, dopingia käyttänyt urheilija ei tiennyt, mitä huulirasvaan on sekoitettu tai luotti liikaa lääkäriin. Huhtasaaren gradu oli ”parikymppisen tytön tekele”, joten mitäpä sitä kaivelemaan.

Erityisesti valeuutisiin ja niiden leviämiseen keskitytään teoksissa ”Valheen jäljillä” (Haasio, Ojaranta, Mattila 2018), ”Uutisissa valheita, valheista uutisia” (Pietilä 2018) sekä syvälle valeuutis- ja paskapuheilmiöön porautuva ”Totuuden jälkeen” (Vihma, Hartikainen, Ikäheimo, Seuri 2018). Internetin piti yhdistää ihmisiä ja edistää demokratiaa, mutta saimmekin valeuutiset ja polarisaation. Nopean ja saavutettavan tietoliikenneverkon nettovaikutukset ovat lähes kiistämättä positiivisia, mutta myös väärä tieto leviää nopeasti. Mitenkään uudesta ilmiöstä ei kuitenkaan ole kysymys, kun muistellaan uutisointia Neuvostoliiton varjossa, sotapropagandaa tai vaikkapa 1990-luvun alun ufodokumentteja ja saatananpalvontapaniikkia. Höpö vain leviää

entistä nopeammin, sitä voi levittää kuka tahansa ja ennen kaikkea höpönlevittäjät löytävät toisensa.

ENTÄ ALKUPERÄINEN KYSYMYS?

ALKUPERÄINEN KYSYMYS SIITÄ, mikä saa ihmisen valehtelevaan myös tapauksessa, jossa jää ”ilmiselvästi” kiinni, ei yksiselitteisesti ratkennut näitä kirjoja luki-oppimalla, vaikka paljon kaikkea muuta valehtelusta oppikin. Arkivalehtelu tehdään yleensä spontaanisti, sen kummempia suunnittelemaan.

Piirroshahmo Homer Simpsonin mukaan valehteluun tarvitaan aina kaksi ihmistä: toinen valehtelee ja toinen kuuntelee. Epätotuuksia on laidasta laitaan aina arjen hätävalheista systemaattisiin uskomusjärjitelmiin, joissa uskotaan yliluonnollisiin totuuksiin. Juuri yliluonnollisiin ilmiöihin uskomisen tutkimukseen erikoistunut dosentti Marjaana Lindeman on kirjoittanut aiheesta erinomaisen artikkelin Skepsiksen julkaisemaan kirjaan ”Voiko se olla totta?” (toim. Tiina Raevaara, Ursa, 2017). Yliluonnolliseen uskomista ei selitä ihmisen tarpeet eikä älykkyyden puute, vaan puutteet ajattelumalleissa.

Tietäisikö Lindeman vastauksen myös valehtelun taustalla olevaan ajattelumalliin? Kysyn suoraan. Lindeman korostaa, että hän ei ole tahallisen valehtelemisen erityisasiantuntija, ja tutkimukset, jotka sivuavat aihetta, käsittelevät hyvin kapea-alaisia juttuja. Koska arkivalehtelu on usein spontaania, valheelle ei tehdä kunnollista riskianalyysyä, mikä johtaa enemmän tai myöhemmin noloihin kiinnijäämisiin. ”Jälkikäteen on aina helppo tajuta, ettei olisi kannattanut valehdella, ja varsinkin jos joku toinen siihen sortuu. Emotionaalisessa tilanteessa puolustautuminen on varmaan se ensimmäinen asia mihin ihminen pyrkii, järki tulee vasta sen jälkeen”, Lindeman pohtii.

Viihteet

1 HS 21.3.2017: Kirjailija Kirsti Manniselle puoli vuotta ehdollista törkeästä veropetoksesta ja kirjanpitorikoksesta. hs.fi/kulttuuri/art-2000005135690.html

2 Yle Tiedeblogi 12.08.2017: Talousrikollinen, muista potenssiinkorotus yle.fi/aihe/artikkeli/2017/08/12/talousrikollinen-muista-potenssiinkorotus

3 Oulun yliopiston selvitys Jari Vilénin pro gradu -työstä

2.1.2002 oulu.fi/dokumentit/Vilen-selvitys.pdf

4 Suomen Uutiset 16.1.2018: Huhtasaaren gradun plagiointisytyksistä suomen uutiset.fi/huhtasaaren-gradun-plagiointisytyksista-suomen uutiset.fi/

5 Suomen Uutiset 13.5.2018: Yle kieltäytyy täsmentämisestä, miten plagiointiprosenttiin on päästy – Yle-pomon selitys:

”Toimittaja on ne laskenut” suomen uutiset.fi/yle-kieltäytyy-tasmentamasta-plagiointiprosenttiin-paasty-yle-pomon-selitys-toimittaja-laskenut/

6 Linja-aho: 13.5.2018: ”Kaikkihan nyt plagioivat” – kokemuksia opiskelu- ja opetusuran varrelta [vesa.fi/2018/05/13/kaikkihan-nyt-plagioivat-kokemuksia-opiskelu-ja-opetusuran-varrelta/](https://www.vesa.fi/2018/05/13/kaikkihan-nyt-plagioivat-kokemuksia-opiskelu-ja-opetusuran-varrelta/)

7 Jardina, Traugott: The Genesis of the Birther Rumor: Partisanship, Racial Attitudes, and Political Knowledge. *The Journal of Race, Ethnicity, and Politics* 2019.

8 halla-aho.com/scripta/urjalasta_paivaa.html

Artikkelin kirjoittaja Vesa Linja-aho työskentelee sähköalan lehtorina Metropolia Ammattikorkeakoulussa.